

פרשת ויגש

בכי, נשיקה ודיבור

בפרשתנו מתוודע יוסף לאחיו תוך כדי נאום מרגש שבו הוא מבקש להסיר את חששם מנקמה שלו בהם: ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתנדע יוסף אל אחיו. ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה. ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו. ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה. ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר. וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה... והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם (מה, א-יג).

לאחר הנאום יוסף אינו מסתפק במילים בלבד כדי להביע את געגועיו ואת אהבתו:

ויפל על צווארי בנימין אחיו ויבך ובנימין בכה על צוואריו. וינשק לכל אחיו ויבך עליהם ואחרי כן דברו אחיו אתו (מה, יד-טו).

מדוע בחרו האחים לדבר עם יוסף רק "אחרי כן"? לכך יש תשובה בפשוטו של מקרא: "ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו". האחים נבהלו מהמעמד ומההשלכות שלו, ועל כן שתקו עד אשר יוסף בא לנשק אותם. או אז הם החלו לדבר. על מה הם דיברו באירוע המיוחד והטעון הזה? לשאלה זו אין תשובה בפסוקים, ואנו ננסה להבין זאת בעזרת המדרשים והמפרשים.

בושה ושתיקה

הבה ונדמיין את המעמד שבו לפתע התגלה לאחים שהאיש המדבר איתם, הוא אחיהם יוסף שאותו מכרו לעבד. בוודאי האחים היו מבוישים, נבוכים, ומלאי חששות וחרדה. במצב כזה אדם נוטה להתכנס בתוך עצמו ולשתוק. לכן, יוסף הוא זה שהיה צריך לנקוט צעד הראשון שיביא לידי יצירת אמון שיאפשר דיבור, והוא אכן עשה זאת. בהקשר זה נשאל שתי שאלות נוספות: מדוע בכו יוסף ובנימין ואילו האחים לא בכו? ומדוע יוסף נישק את אחיו אך לא את אחיו האהוב בנימין?

המפרשים מתייחסים לעיתוי של הדיבור וקושרים אותו למוטיב הבכי ולעניין הבושה. כך למשל רש"י שמסביר מדוע הדיבור התחיל רק אחרי כן: "מאחר שראוהו בוכה וליבו שלם עמהם 'דברו אחיו אתו', שמתחלה היו בושים ממנו". גם רד"ק מתייחס לעניין הבושה, ומבאר על מה דיברו:

ויבך עליהם, אבל הם לא בכו כי היה להם בושת ממנו. ואחרי כן דברו אחיו, כיון שנשק להם ובכה עליהם ידעו כי ליבו עמהם, ושאלוהו על אשר קרהו מיום שנפרד מהם ואיך עלה לגדולה.

לדעתו בכיו של יוסף והנשיקות שנשק לכל אחיו הסירו את החשש מליבם ואפשרו להם להתגבר על הבושה ולדבר.

תשובה מאד ריאליסטית לשאלה על מה דיברו האחים עם יוסף, מצאנו בדרשות רבי יהושע אבן שועיב: "יש מפרשים שחלו פניו שלא יגלה המכירה לאביהם פן יקללם ויהיו מנודין ונבזים בעיניו". דהיינו, האחים ביקשו מיוסף לשמור עמם על קשר שבשתיקה, ולא לגלות ליעקב את האמת של מכירתו על ידי אחיו. פירוש זה אינו "צובע" את השיחה בגוונים ורודים מדי. יש כאן פיוס ויש גם דיבור, אבל אין כאן happy end. כי בסופו של דבר מדובר על רצף אירועים שלא יכול להיפתר על נקלה. כך גם מסתבר מדיאלוג מאוחר יותר בין יוסף לאחיו שמתקיים לאחר פטירת יעקב. אז האחים הגיעו ליוסף ואמרו:

וַיֵּצְאוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אֲבִיךָ צָוָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר. כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פְּשִׁעַ אַחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְּמֹלוֹךְ וַעֲתָה שָׂא נָא לְפָשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וַיִּבֶךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֲלֵיו (ג, טז-יז).

ידועה דעת המפרשים, וכך גם עולה מפשט הכתוב, שיעקב לא ציווה את יוסף למחול לאחיו כי היה ברור ונהיר לו שיוסף לא יפגע בהם. האחים הם שחששו מנקמת יוסף שתבוא לאחר מות אבי המשפחה, ולכן בדו צוואה זו מליבם.

בין בכי לדיבור

את ההבדל בין דיבור לבכי מאיר פירוש אור החיים הקדוש לדעתו בדיבור אפשר לזיין, ויכול להיות דיבור לא כנה בבחינת: "אחד בפה ואחד בלב". על כן האחים לא יכלו לבטוח לחלוטין בנאום הפיוס של יוסף, ולדעת בוודאות מה מגמתו בקשר אליהם. לכן הם שתקו: "כי כל הדברים שהיה אומר [יוסף], אפשר שהיה אומר להם כן להסיר מהם הבושה ולעולם לבבו ימר עליהם מצד המעשה". אולם משבכה יוסף, הרי שהוסרו לחלוטין המחיצות, כי הבכי משכנע יותר מהדיבור: "אכן כשראו שחבק אותם ובכה על פרידתם, הכירו במידת טובו כי אח נאמן הוא ודיברו איתו". הבכי של יוסף על כל אחד מהאחים, הוא זה ששכנע את האחים בטוהר כוונותיו של יוסף והפיג את חששותיהם.

הצורך של האחים לוודא לחלוטין את כוונתו של יוסף מובן, אם נותנים את הדעת שחלומותיו של יוסף, הם שמרחפים ברקע המפגש המחודש עם האחים. כלומר, אפשר להבין שהאחים חששו שיוסף מתעתד להגשים את חלומו הישן בדבר אחד עשר הכוכבים המשתחווים לו, על ידי כך שמעתה והלאה האחים יהפכו להיות עבדי יוסף לעולם. כך למשל כתב הנצי"ב: "אבל הוא הראה להם במה שנשק אותם ובכה עליהם כדרך אח עם אחיו. הבינו מזה שגם הוא מבין שהחלומות כבר נתקיימו ומעתה איננו לאדון עליהם חס ושלום. [ולכן] עתה דברו עמו". אם כן, הדיבור דורש תנאי מוקדם של קרבה, וזו הושגה רק אחרי הבכי והנישוק. לכן מדגישה התורה: "ואַחֲרַי כֵּן דַּבְּרוּ אֶחָיו אֵתוֹ".

ראיית הצרות

הפירושים שהובאו עד כה נכתבו על דרך הפשט, הסברה וההיגיון, כפי שהבינו זאת המפרשים כל אחד בדרכו ובסגנונו, וכולם קושרים את עיתוי הדיבור לבכי שקדם לו. גם האלשיך הקדוש מתייחס לזיקה שבין הדיבור לבכי, אלא שדרכו היא דרך הדרש.

האלשיך סבור שיוסף עצמו הכיר במגבלות הדיבור ולכן לאחר נאומו בפני האחים, הבין יוסף שעליו לעשות מעשה כדי לשכנע את אחיו: "כי ליבו שלם איתם" ולכן הוא בכה. וכן, כשיוסף בכה על בנימין היה זה כיון שיוסף ראה ברוח הקודש צרות שעתידות לבוא הן על צאצאי בנימין¹ והן צרות שיקרו בעתיד לזרעו של יוסף². אך כאשר עבר יוסף מבנימין, שהבכי על צווארו היה ספונטני, ליתר אחיו שהיו שותפים במכירתו, הוא הרגיש צורך להעצים את הפעולות שיראו על רצונו לקרבה עמו. לכן הוא נשק לכל אחד מאחיו:

להורות כי נפשו קשורה בנפשם עם שהיצרו אותו, כי הנשיקה פה אל פה היא הוראת חיבור נפש בנפש... וגם להסתכל בעצם בפניהם, כי לא היו כל העשרה נגד פניו בקרוב, על כן נשק לכל אחיו אחד אחד, למען יתקרבו לו אחד אחד.

מוסיף האלשיך ללמד כי גם במפגש עם יתר האחים ראה יוסף ברוח קדשו כי לימים עתידות לבוא על צאצאי האחים רעות קשות ולכן הוא בכה. כאשר האחים ראו את יוסף בוכה מצער על מה שעתיד לקרות להם הבינו כי יוסף כנה בבכיו, ובלשונו: "ועל כן בראותם כי נכמרו רחמיו אליהם מלבו, שהדמעות יוצאות מהלב, אז דברו אחיו עמו. וזהו ואחרי כן דברו אחיו אתו".

להבנתי, בדברי האלשיך יש שתי הבנות שנראות כסותרות זו את זו: האחת - שרוח הקודש פיעמה ביוסף והשפיעה על התנהגותו. השנייה - שהתנהגותו של יוסף הייתה מתוכננת מאוד ומחושבת ופחות ספונטנית מכפי שנראה במבט ראשון. יוסף מבין את הצורך לראות את פני האחים, ומבצע אקט של בכי בפני כל אח ואח כדי

¹ שבני בנימין יפלו חללים במלחמה שפרצה בעקבות מעשה פילגש בגבעה, ושביית המקדש שהיה בחלקו של בנימין יחרב פעמיים.

² כאשר רבים מבני אפרים יפלו בקרבות עם פלישתים בימי יפתח הגלעדי, ובפרשת פילגש בגבעה.

לזכות באמונם. לי אישית, קשה לקבל פירוש זה הרואה את יוסף כאדם מתוכנן מאוד ומחושב שמשתמש בבכיו כמכשיר להשגת מטרתיו.

מדוע האחים לא בכו?

התורה מציינת את בכיים ההדדי של יוסף ובנימין ושל יוסף על כל אחד מהאחים. בכך התורה מדגישה את הימנעותם של האחים מבכיו. האחים דיברו אבל לא בכו. להבנתי אפשר להניח כי יוסף מאד התרגש ולכן בכה, ואילו האחים שהיו כאמור בחשש, בחרדה, והרבה יותר מסויגים ומרוחקים, לא בכו.

גם האברבנאל מתייחס לנושא הבכיו ומסביר מדוע האחים לא בכו בתגובה לבכיו של יוסף: "והם לא בכו עליו לפי שהאדם יבכה מהרעה שהגיע לו מזולתו, ולא יבכה על הרע שעשה הוא עצמו". האברבנאל מבין שהבכיו שייך לצד שפגעו בו, ולכן האחים שהם אלו שפגעו ביוסף, לא בכו.

הזהר נותן פירוש אחר האומר כי ביוסף נצנצה רוח הקודש ולכן, כפי שראינו אצל האלשיך, הוא בכה. לעומתו האחים לא זכו לרוח קודש ולכן לא בכו. אומר על כך רבי לוי-יצחק שניאורסון³:

ראויים היו האחים שתשרה עליהם השכינה, אולם לא שרתה עליהם משום שמכרו את יוסף ובכך גרמו להסתלקות השכינה מייעקב אביהם (ראה רש"י בפסוק כז). לכן נענשו - מידה כנגד מידה - שגם עליהם לא תשרה השכינה, אפילו בשעה שהתוודעו אל יוסף.

לסיכום, ניסינו להבין מה התרחש בסיום ההתוודעות של יוסף לאחיו. התורה מתארת את העובדות במבט אובייקטיבי. היא מתארת התרחשות, וכדרכה כמעט תמיד, אין היא משתפת את קוראיה ולומדיה ברגשות של גיבורי הסיפור. לחלל זה התייחסו המפרשים והדרשנים כל אחד בדרכו. בין המפרשים יש שרצו לראות כאן איחוד מלא ופיוס מושלם, ויש שהיו מסויגים יותר. יש שראו כאן את יוסף הרגשן, ויש שראו כאן את יוסף המתוחכם ואולי אפילו המניפולטיבי. לאחר כל העיון לא נחה דעתי באשר לתשובה מספקת לשאלה על מה דיברו האחים עם יוסף. שאלה זו נשארת פתוחה. אולי כשהתורה עצמה לא מציינת על מה דיברו, רוצה תורתנו להעביר לנו מסר באמרה שעצם זה שנוצר דיבור אחרי כל מה שקרה - לא דבר קל הוא. אדרבה, אחרי כל מה שהתרחש בין יוסף ואחיו מילדותו ועד למעמד התגלותו לאחיו, הדיבור עצמו, בלא קשר לתוכן, הוא משמעותי ביותר ודי לתורה בכך.

³ ליקוטי לוי-יצחק כרך א, עמ' קצה-קצו.